

Zbigniew Waleszczuk

Josepha Höffnera rozumienie katolickiej nauki społecznej

Colloquia Theologica Ottoniana nr 1, 41-55

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

JOSEPHA HÖFFNERA ROZUMIENIE KATOLICKIEJ NAUKI SPOŁECZNEJ

Ks. Zbigniew Waleszczuk
Uni-Bayreuth (Niemcy)

Szesnasty października 1978 r. wpisał się w pamięć każdego Polaka jako dzień wyboru kardynała Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową. Wiemy też, że w tym dniu Kościół wspomina św. Jadwigę, patronkę Śląska. Okazją do powstania niniejszego artykułu jest przypomnienie dwudziestej rocznicy śmierci kard. Josepha Höffnera, wielkiego przedstawiciela katolickiej nauki społecznej (KNS) w Niemczech, który w tym szczególnym dla nas dniu, dokładnie 16 października 1987 r., odszedł do domu Ojca. W swoim referacie na jesiennym Zgromadzeniu Niemieckiej Konferencji Episkopatu w Fuldzie z okazji 100. rocznicy śmierci biskupa Moguncji Wilhelma Kettelera, które odbyło się w tymże samym roku, a więc tuż przed jego śmiercią, kard. Höffner stwierdził, że „orędzie społeczne Kościoła, które stanowiło istotny element jego własnej misji nauczania”, jest dzisiaj szczególnie ważne¹.

Można powiedzieć, że całe życie kardynała potwierdza, iż był on godnym następcą Kettelera. Jak Joseph Höffner zdefiniował przedmiot KNS? Co jest jej treścią, czym się zajmuje? Co mówił o jej podstawach, metodach, celach, zadaniach? Na powyższe pytania spróbujemy odpowiedzieć w tym artykule.

¹ Joseph Kardinal Höffner, *In der Kraft des Glaubens (Ansprachen, Aufsätze, Interviews, Referate, Hirtenbriefe, Predigten des Erzbischofs von Köln aus den Jahren 1969–1986, ausgewählt und eingeleitet von Erich Johannes Heck)*, t. II, *Kirche-Gesellschaft*, Freiburg 1986, tutaj t. II, s. 426.

Chrześcijańska nauka społeczna

Chrześcijańska nauka społeczna zajmuje się społecznymi wymiarami Ewangelii i konsekwencjami chrześcijańskiego orędzia dla struktur społecznych, ekonomicznych i politycznych. Wspiera ona procesy humanizacji. Pyta o możliwość i uwarunkowania ładu godnego człowieka w gospodarce i społeczeństwie, państwie i stosunkach międzynarodowych. Od pierwszej encykliki społecznej *Rerum novarum* (1891) Leona XIII Kościół próbuje ukazać, że humanizacja stosunków społecznych w tych czterech obszarach zależy nie tylko od nastawienia, cnót i sposobu zachowań ludzkich, lecz także od struktur społecznych oraz instytucji ładu społecznego. Właśnie w tym czasie zwrócono szczególną uwagę na konieczność strukturalnej reformy społecznej, niezbędnej dla rozwiązania kwestii robotniczej. Ketteler i Leon XIII nauczali, że relacje pomiędzy przedsiębiorcami a pracownikami powinny opierać się nie tylko na przykazaniu miłości bliźniego, ale przede wszystkim winny podlegać ochronie instytucjonalnej państwa i związków zawodowych tak, aby robotnicy mieli odpowiednie zabezpieczenie w przypadku choroby, inwalidztwa i starości. Odrzucali również liberalną koncepcję państwa jako „nocnego stróża”, które troszczy się tylko o porządek i bezpieczeństwo, ale nie o dobrobyt obywateli.

Encyklika *Rerum novarum*, ogłoszona po wielu dyskusjach w Niemczech, Austrii, Szwajcarii, Francji, Italii i Belgii, ale też nawiązująca do nauczania zmarłego w 1877 r. biskupa Kettelera, którego Leon XIII nazywał swym wielkim poprzednikiem, przyczyniła się do utworzenia pierwszej katedry chrześcijańskiej nauki społecznej na uniwersytecie w Münster w 1893, której kierownikiem został ks. Franz Hitze, jeden z czołowych polityków Partii Centrum.

Joseph Höffner przejął tę katedrę w roku 1951, po zrobieniu czterech doktoratów i habilitacji, oraz po wieloletnim doświadczeniu dydaktycznym w seminarium duchownym i na Wydziale Teologicznym w Trewirze. W tym samym roku założył Instytut Chrześcijańskich Nauk Społecznych; w 1955 r. zainicjował Serię Wydawniczą Instytutu, a od 1960 r. – Roczniki Chrześcijańskiej Nauki Społecznych. Zyskał wielkie uznanie jako pracownik dydaktyczny. Wielu jego studentów podjęło karierę akademicką w różnych ośrodkach naukowych. Sam Höffner był naukowcem, który w znacznym stopniu przyczynił się do rozwoju współczesnej nauki społecznej Kościoła. Nie zaprzestał zajmować się chrześcijańską nauką społeczną także wówczas, gdy został biskupem Münster w 1962 r. i arcybiskupem Kolonii w 1969 r., lecz włączył ją w swe nauczanie

pastoralne. Jego podręcznik *Chrześcijańska nauka społeczna* ukazał się w ośmiu wydaniach, stale uaktualnianych.

Joseph Höffner podkreślał, że katolicka nauka społeczna *nie jest zbiorem praktycznych wskazówek koniecznych dla rozwiązywania kwestii społecznej ani umiejętnym wyborem pewnych odkryć nowoczesnej socjologii, które można wykorzystać do chrześcijańsko-społecznego szkolenia*². Jest ona nade wszystko *całością prawd społeczno-filozoficznych (odwołujących się do społecznie ukierunkowanej ludzkiej natury) i społeczno-teologicznych (wynikających z chrześcijańskiego porządku zbawienia), co pozwala na stosowanie ich w określonych warunkach historycznych*³. Jest też integralną częścią chrześcijańskiej nauki o człowieku⁴ i *obejmuje zarówno ontologię jak i dyscypliny normatywne*⁵.

Katolicka nauka społeczna jest „systemem wielu, wzajemnie przyporządkowanych dziedzin nauki”⁶; uznając relatywną samodzielność gospodarki, społeczeństwa, polityki, kultury – integruje wyniki badań nauk społecznych i społeczno-filozoficznych oraz prawdy teologiczne. Łączy dane empiryczne, społeczne, filozoficzne i teologiczne. Od każdego, kto się nią zajmuje, wymaga wszechstronnej wiedzy i kompetencji.

Joseph Höffner sam był tego najlepszym przykładem. Łączył niekwestionowane, teologiczne i filozoficzne wykształcenie ze zrozumieniem licznych problemów społecznych, niezwykłą pracowitością i nieustannymi studiami katolickiej nauki społecznej. Jego kompetencje potwierdzają: doktorat z ekonomii u Waltera Euckena z Fryburga, założyciela skrajnie liberalnej szkoły fryburskiej, także doktoraty z filozofii i teologii, habilitacja z teologii moralnej, praca naukowa oraz doradca w trzech ministerstwach (pracy i polityki społecznej, rodziny i młodzieży, oraz budownictwa), funkcje doradcze przy związku katolickich przedsiębiorców, krytyczne uwagi i udział we wprowadzeniu renty dynamicznej w 1957 roku oraz późniejsze liczne wypowiedzi w kwestiach eko-

² J. Höffner, *Christliche Gesellschaftslehre* (1962), wyd. 8 rozszerzone, Kevelaer 1983.

³ Tamże, s. 21.

⁴ Tamże, s. 19.

⁵ Tamże, s. 21.

⁶ J. Höffner, *Versuch einer Ortsbestimmung der Christlichen Gesellschaftslehre*, „Jahrbuch für Christliche Sozialwissenschaften”, t. 1, Münster 1960, s. 9–19, 22.

nomicznych, społeczno-państwowych i politycznych RFN, Europy i świata⁷. Swoich badań społeczno-etycznych nigdy nie ukończył. Jego referaty wprowadzające do Konferencji Episkopatu Niemiec potwierdzają nieustanne zainteresowanie problemami pokoju wobec zbrojeń nuklearnych NATO (1981) etyki państwa (1986). Stale czerpał ze swego dzieła *Chrześcijańska Nauka Społeczna*, starając się zająć stanowisko wobec nowych problemów. Konrad Repgen, pisząc z okazji 80. urodzin kard. Höffnera o jego referatach, które wygłaszał podczas Konferencji Episkopatu Niemiec, stwierdził: *wielu zazdrości mu jego naukowych osiągnięć*. Przy tym nauka, która była wcześniej jego zawodem i powołaniem, stała się tylko „przyjemnością wolnej chwili”. Tak iż czasami pytał zdziwiony obserwator: „Ile czasu wolnego musi mieć do dyspozycji kardynał Kolonii?”

Możemy wyróżnić pięć istotnych tematów z nauczania arcybiskupa Kolonii, które przenikają całą jego chrześcijańską naukę społeczną.

Chrześcijańska nauka społeczna jako polityka ładu

Chrześcijańska nauka społeczna ma do czynienia ze strukturami społecznymi. Jest etyką ładu i zajmuje się porządkiem w wymiarze gospodarczym, społecznym, państwowym i międzynarodowym. Zadanie rozpoznania tych rzeczywistości nie jest łatwe, ponieważ jest ono ściśle związane z decyzją wypływającą z wiary, którą powinien podjąć każdy chrześcijanin w kwestii naśladowania Chrystusa. W swoim nauczaniu Höffner słusznie kładł akcent na problemie osobistego nawrócenia i umacniania cnót, a dopiero później na problemach ładu i reformy struktur społecznych. W obszarach gospodarczych trudności chrześcijańskiej postawy wobec polityki ładu stają się jeszcze wyraźniejsze.

Dzieło Josepha Höffnera ukazuje, że był on świadomy znaczenia struktur społecznych, a właściwie ramowego porządku społecznego. Historia uczy – tak głosił Höffner w swym wykładzie dotyczącym ładu gospodarczego i etyki gospodarczej na jesiennym Zgromadzeniu Konferencji Episkopatu Niemiec w 1985 roku – że *wolność i godność człowieka zależy w dużej mierze od porządku gospodarczego*. Strukturę ładu gospodarczego definiuje on jako *warunki ramowe*,

⁷ Po jego śmierci nawet „Der Spiegel” musiał oddać mu należny szacunek: „Kardinal Höffner, der «Westerwälder Bauernsohn», sei gesellschaftspolitisch «keineswegs ein Hinterwäldler» gewesen”. „Der Spiegel”, 19.10.1987, s. 145.

w których przebiegają procesy gospodarcze. Od tego systemu ładu zależy, kto decyduje o planie produkcyjnym, procesie technicznych procedur, czasowego rozkładu produkcji, kwestii wyboru i zakresu oraz sposobu stosowanych dóbr konsumpcyjnych i usług, ceny, podziału i dystrybucji towarów i usług niezbędnych do życia oraz czy zostanie zapewniony swobodny wybór zawodu, miejsca pracy jak i wybór konsumencki⁸.

Także w swej krytyce teologii wyzwolenia, która przecenia, jego zdaniem, znaczenie struktur z perspektywy marksistowskiej, uznaje jednocześnie wagę problemu, powołując się na kluczowe słowa Konstytucji pastoralnej Soboru Watykańskiego II: *Wskutek naszej zależności od środowiska wynika jego wstrząsające znaczenie dla porządku Zbawienia, ponieważ ludzie są często odciągani od dobrego, a popychani ku złemu przez warunki społeczne, w których żyją i w które wrońnięci są od dziecka* (GS 25). *Przeinaczenie porządku chcianego przez Boga utrudnia w rzeczywistości wielkiej liczbie ludzi zmierzanie ku Zbawieniu*⁹.

Chociaż teologia wyzwolenia była nieudaną próbą, w co kard. Höffner nie wątpił, to jednak podkreślał znaczenie struktur społecznych dla pomyślności życia ludzkiego. W swym wykładzie w Fuldzie, dotyczącym teologii wyzwolenia (24.IX.1984), krytykuje ją nie tylko za *wadliwy stosunek do nauczania społecznego Kościoła* i bezkrytyczne przejęcie analizy marksistowskiej, lecz także za fundamentalne zagrożenie dla wiary i zburzenie kościelnej tożsamości¹⁰. Odrzucenie teologii wyzwolenia nie przeszkadzało mu jednak w podkreślaniu znaczenia struktur społecznych.

Ponieważ zbawienie człowieka, do którego Bóg go powołał, nie znajduje się poza stosunkami społecznymi, ale wewnątrz nich, dlatego należy się troszczyć o właściwy ład społeczny. Polityka jest tym samym integralną częścią zadań misyjnych Kościoła, polem chrześcijańskiego świadectwa wiary, co nie

⁸ „Wer über den Produktionsplan, das technische Verfahren, den zeitlichen Aufbau der Produktion, die Standortfrage, den Umfang und die Art der zur Verfügung stehenden Konsumgüter und Dienste, die Preise, die Verteilung des zum Leben Notwendigen bestimmt, und ob die freie Wahl des Berufes und des Arbeitsplatzes sowie die freie Konsumwahl gewährleistet sind oder nicht”. Josef Kardinal Höffner, *Kraft des Glaubens II* (przypis 1), s. 479 n.

⁹ Por. *Quadragesimo anno*, 130.

¹⁰ J. Höffner, *Kraft des Glaubens II* (przypis 1), s. 453–479, 454; por. także: tenże, *Das Verhältnis der Theologie der Befreiung zur katholischen Soziallehre*, w: J. Em, M. Spangenberg (red.), *Theologien der Befreiung. Herausforderungen an Kirche, Gesellschaft und Wirtschaft*, Köln 1985, s. 9–34.

tylko należy łączyć z odkryciami Soboru Watykański II, mówiącymi o znaczeniu stosunków społecznych, lecz również z całą nauką społeczną Kościoła, ponieważ wszystkie encykliki społeczne oraz społeczne przemówienia Piusa XII wyrażały tę samą myśl¹¹. Twierdzenie to Joseph Höffner nieustannie przypomina i rozwija, wiążąc je z włoską i hiszpańską myślą scholastyczną. Odkrył on w swych historycznych poszukiwaniach, zdaniem Lothara Rossa, że *istnieje duchowa więź pomiędzy późną myślą scholastyczną a teorią ładu kręgu fryburskiego Waltera Euckena*¹². Höffner buduje mosty ku ojcom rynkowej gospodarki społecznej. Podkreśla, że KNS *uznaje gospodarkę rynkową za właściwą formę porządku gospodarczego*, jak również że gospodarka rynkowa jest sterowalna i potrzebuje sterowania oraz że chrześcijanie są powołani do uczestnictwa w zadaniu humanizacji stosunków społecznych¹³. Joseph Höffner toruje tym samym drogę encyklice Jana Pawła II *Centesimus annus* (1991). Jego dzieło znalazło w tej encyklice swe potwierdzenie.

Wkład antropologiczny

Joseph Höffner przypominając encyklikę *Mater et Magistra* (1961), w której papież Jan XXIII określa Naukę Społeczną Kościoła jako integralną część chrześcijańskiej nauki o człowieku¹⁴, wskazuje na antropocentryczny akcent chrześcijańskiej nauki społecznej. Ta kwalifikacja wywołuje czasami nieporozumienia. Nie oznacza to wcale, że człowiek został przesunięty na miejsce Boga, lecz że wszystkie obszary społecznego ładu posiadają swoje źródło i swój cel w człowieku. *Osoba ludzka jest i powinna być zasadą, podmiotem i celem wszystkich urządzeń społecznych*¹⁵. Dlatego należy trwale orientować porządek i rozwój społeczny na cel nadrzędny jakim jest osoba ludzka. *Porządek [...]*

¹¹ L. Roos, *Markt und Moral: Zur Fortentwicklung der sozialen Marktwirtschaft zwischen Institutionen- und Tugendethik*, w: N. Glatzel, E. Kleindienst (red.), *Die personale Struktur des Gesellschaftlichen* (FS Anton Rauscher), Berlin 1993, s. 317–342; W. Ockenfels, *Kleine Katholische Soziallehre*, 4. wyd., Trier 1992.

¹² L. Roos, *Joseph Kardinal Höffner (1906–1987)*, w: J. Aretz, R. Morsey, A. Rauscher (red.), *Zeitgeschichte in Lebensbildern. Aus dem deutschen Katholizismus des 19. und 20. Jahrhunderts*, t. 8, Mainz 1997, s. 179.

¹³ Joseph Kardinal Höffner, *Kraft des Glaubens II*, dz. cyt. (przypis 1), s. 494 n. i 516.

¹⁴ J. Höffner, *Christliche Gesellschaftslehre*, dz. cyt. (przypis 5), s. 49.

¹⁵ Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, 25.

społeczny i jego rozwój winien być nastawiony na dobro osób, [...] a nie na odwrót¹⁶. Społeczeństwo służy osobie. Ostatecznym sensem uspołecznienia jest spełnienie osobowości¹⁷.

Człowiek to fundament filozofii społecznej. Dla Josepha Höffnera ważne jest to, co 25 lat po jego śmierci napisał Jan Paweł II w encyklice *Centesimus annus*: *poprawna koncepcja osoby ludzkiej, jej niepowtarzalnej wartości jest fundamentem chrześcijańskiej nauki społecznej oraz z pewnością zgodziłyby się również ze stwierdzeniem Jana Pawła II, iż podstawowy błąd socjalizmu ma charakter antropologiczny*, ponieważ postrzega on człowieka jedynie jako molekułę organizmu społecznego, *tak że dobro jednostki zostaje całkowicie podporządkowane działaniu mechanizmu ekonomiczno-społecznego*¹⁸.

Höffner rozpoczyna swoje dzieło *Christliche Gesellschaftslehre* rozdziałem o osobie, którą opisuje bardzo szczegółowo i wszechstronnie. *Osoba* oznacza uczestnictwo w świetle Ducha Bożego, Jedyności, Samodzielności, wolności woli, odpowiedzialności, zdolności do dialogu i wspólnotowości, partycypację której celem jest bycie we wspólnocie z Bogiem. Autor charakteryzuje osobę ludzką poprzez opis fenomenu sumienia, samotności, świadomość przemijalności życia i konieczności umierania, co z tej perspektywy warunkuje postrzeganie transcendencji człowieka oraz należyte pojmowanie życia społecznego¹⁹.

W podstawowym rozdziale swego podręcznika Höffner przedstawia również swą kategorię filozoficzną, którą na pierwszy rzut oka można zrozumieć jako szczegółową kwestię akademicką. *Tylko pojedyncza osoba jest substancją, społeczeństwo realną jednością stosunków i ładu. Poza pojedynczym człowiekiem i niezależnie od niego nie istnieje społeczeństwo*²⁰. Powyższa kategoria posiada jednak znaczące skutki dla określenia dobra wspólnego i stosunku osoby do społeczności. Höffner, zgodnie z licznymi definicjami dobra wspólnego w *Gaudium et spes* oraz encyklikach społecznych, określa je jako *całość regulacji i okoliczności, które umożliwiają poszczególnemu człowiekowi i mniejszym*

¹⁶ Tamże, 26.

¹⁷ J. Höffner, *Christliche Gesellschaftslehre*, dz. cyt. (przypis 5), s. 49.

¹⁸ Jan Paweł II., Encyklika *Centesimus annus*, 11 i 13.

¹⁹ J. Höffner, *Christliche Gesellschaftslehre*, dz. cyt. (przypis 5), s. 29–36.

²⁰ „Nur die Einzelperson ist Substanz, die Gesellschaft jedoch eine reale Beziehungs- und Ordnungseinheit. Außerhalb der Einzelmenschen und unabhängig von ihnen existiert die Gesellschaft nicht”, tamże, s. 48.

*kręgom społecznym uporządkowane wspólne działanie poprzez spełnianie sensu (rozwój osobowości i rozbudowę obszarów kultury)*²¹. Pierwszeństwo dobra wspólnego przed dobrem jednostki liczy się dla niego tylko o tyle, o ile człowiek jest zobowiązany do tworzenia społeczności. Żadne pierwszeństwo nie przystoi jednak dobru wspólnemu w ziemskim tworzeniu społeczeństwa, *jeśli temu stoją naprzeciw dobra ładu nadprzyrodzonego*²². Höffner krytykuje każde mistyczne wzruszenie przed dobrem wspólnym i każde *przesadne wyolbrzymianie analogii organizmu*, bo gdy porównuje się społeczeństwo do biologicznego organizmu, to pojawia się niebezpieczeństwo *nadużycia zasady dobra wspólnego dla zniszczenia wolności i godności osoby*²³.

Cele i zadania chrześcijańskiej nauki społecznej

Jeśli chrześcijańska nauka społeczna zajmuje się społecznym porządkiem, to nie tak, jak czynią to nauki ekonomiczne i społeczne, wyprowadzane z samego faktu istnienia fenomenu społecznego ładu, ponieważ w nauce teologicznej chodzi o *perspektywę chrześcijańskiego porządku zbawienia*²⁴. Jest ona świadoma, że *zwrócenie się ku światu bez zwrócenia się ku Bogu byłoby zeświecczeniem*, że ziemski ład i ziemskie instytucje nigdy nie osiągną stanu chrześcijańskiego spełnienia, lecz zostaną osądzone przez powracającego Chrystusa (por. Rz 3,6). Tak więc ani postęp techniczny, ani ekonomiczny nie przygotowują nowego nieba i nowej ziemi, a *nowe społeczne porządki i regulacje zawierają w sobie zalążki marności*²⁵.

Dlatego też głównym zadaniem chrześcijańskiej nauki społecznej jest *ostrzeżenie przed każdą społeczną utopią*²⁶. Höffner zdecydowanie opowiada się przeciw komunizmowi i socjalizmowi we wszystkich postaciach oraz przeciw kapitalizmowi i liberalizmowi. Teologia polityczna i teologia wyzwolenia znajdują w nim surowego krytyka, ponieważ stawiają na równi *zmiany społecz-*

²¹ Tamże, s. 47.

²² Tamże, s. 49.

²³ Tamże, s. 27.

²⁴ Tamże, s. 22.

²⁵ J. Höffner, *Kraft des Glaubens I*, dz. cyt. (przypis 1), s. 460.

²⁶ J. Höffner, *Versuch einer 'Ortsbestimmung'*, dz. cyt. (przypis 9), s. 15.

nych stosunków z ewangelizacją i ograniczają podarowane przez Zbawiciela zbawienie do wymiarów doczesnych²⁷.

Ale jego krytyka immanentnej tendencji w teologii nie wiąże się z postawą niebezpiecznego ulegania tendencjom spirytualizmu pozaświatowego i powrotu do izolacji i chrześcijańskiego getta. Przypomnienie o chrześcijańskim zbawieniu oraz o przemijalności i kruchości ludzkich instytucji i porządków nie powstrzymuje go przed zaangażowaniem się w dzieło humanizacji stosunków społecznych i wzywaniem chrześcijan do zaangażowania. Właśnie to spojrzenie ku wieczności jest dla chrześcijanina najważniejszym bodźcem ku służbie w teraźniejszości²⁸. Celem chrześcijańskiej nauki społecznej jest taki ład społeczny, w którym człowiek najlepiej może zrealizować wolę Bożą i chrześcijańskie życie²⁹.

Chrześcijańskie nauczanie społeczne ma do spełnienia cztery globalne zadania: obrona praw i godności człowieka, wystąpienie na rzecz pokoju świata, walka z głodem na świecie i troska o stworzenia świata, czyli zaangażowanie ekologiczne i obowiązek kształtowania przestrzeni życia godnego człowieka³⁰. Tym zadaniom poświęca się Höffner jako naukowiec i jako biskup.

Praca to nie tylko trud i obowiązek związany ze spełnieniem potrzeb, lecz także samo potwierdzenie, współdziałanie w akcie stwórczym, droga do spotkania Boga i jego uwielbienia. A bezrobocie powoduje nie tylko brak przychodów lub ich zmniejszenie, lecz także zagraża poczuciu własnej wartości i nie pozwala na uczestnictwo w *creatio continua*. Głównym zadaniem polityki jest troska o sprawiedliwy podział pracy, bo nie można widzieć w bezrobociu nieodwracalnego zrzędzenia losu. Kardynał podkreślał, że zadaniem Kościoła nie jest wskazywanie na konkretne propozycje – np. ocenianie potrzeby wydłużania czasu nauki w szkole, skrócenia czasu pracy, przesunięcia granicy wieku, zniesienie nadgodzin, podwyższenie lub obniżenie podatków. Jest to zadanie specjalistów i ludzi odpowiedzialnych za te sprawy³¹.

²⁷ J. Höffner, *Kraft des Glaubens I*, dz. cyt. (przypis 1), s. 460.

²⁸ „der Aufblick zum Ewigen ist für den Christen der stärkste Antrieb zum Dienst im Gegenwärtigen”. Tamże.

²⁹ J. Höffner, *Versuch einer 'Ortsbestimmung'*, dz. cyt. (przypis 9), s. 15.

³⁰ J. Höffner, *Kraft des Glaubens I*, dz. cyt. (przypis 1), s. 460.

³¹ Es sei nicht Auftrag des kirchlichen Amtes, „zu konkreten Vorschlägen Stellung zu nehmen – etwa zu dem Vorschlag, die Schulzeit zu verlängern, die Arbeitszeit zu verkürzen, die Altersgrenze vorzuverlegen, die Überstunden abzuschaffen, Steuern zu erhöhen oder zu senken

W jednej z czterech swoich dysertacji Höffner omawia struktury wolnego porządku gospodarczego i szkodliwe skutki społeczne ich znoszenia przez monopole. W pracy na temat etyki gospodarczej wykazuje, że teza, iż scholastyka w XV i XVI w. odrzucała wolne tworzenie cen, jest fałszywa. Zwłaszcza Luis de Molina (1535–1600) domagał się wolnej gospodarki rynkowej³². W latach odbudowy RFN Höffner nie miał wątpliwości, że chrześcijańska nauka społeczna akceptuje społeczną gospodarkę rynkową i ją wspiera. Kościelna Nauka Społeczna nie pozwala też na stawianie *pierwotnych rynkowych podziałów dochodów obok środków przeznaczonych dla urzeczywistnienia społecznego bezpieczeństwa*³³. Wraz z Alfredem Müller-Armackiem, jednym z przedstawicieli „społecznej gospodarki rynkowej”, potwierdza on, że między neoliberalizmem i chrześcijańską nauką społeczną nie ma poważnych przeciwieństw. Gospodarka jest uporządkowanym procesem kulturowym, kierowanym wolą człowieka, a w końcu kształtowanym przez państwo; procesem potrzebującym rynku i konkurencji, ale też wzorców humanitarnych³⁴.

Humanistyczny wolnościowy porządek gospodarczo-społeczny potrzebuje własności prywatnej. Często i wyczerpująco Joseph Höffner zajmuje się kwestią znaczenia własności prywatnej, jego naturalnego uzasadnienia, jak i jego indywidualnych oraz społecznych funkcji. W obliczu neomarksistowskiej krytyki własności w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku w jego wywodach dominują argumenty obrony prawa naturalnego, własności prywatnej jako *zabezpieczenia wolności*³⁵. Własność prywatna wymaga własnej inicjatywy i samoodповідzialności, odpowiada uporządkowanej miłości bliźniego, służy oddzieleniu obszarów odpowiedzialności wewnątrz gospodarki, zapewnia bezpieczeństwo człowieka, wzmacnia wymianę gospodarczą i umożliwia bezinteresowne obdarowywanie innych. Gdy tego zabraknie, pojawia się lenistwo, nieporządek, biurokracja, koncentracja władzy, społeczny niepokój oraz zagrożenie wolności i godności człowieka³⁶. Zarazem kardynał analizuje porządkową

(oder) eine Konjunkturabgabe zu erheben... Das geht die Sachverständigen und die Verantwortlichen an”. J. Höffner, *Christliche Gesellschaftslehre*, dz. cyt. (przypis 5), s. 130–168.

³² J. Höffner, *Wirtschaftsethik und Monopole im 15. und 16. Jahrhundert (Jena 1941)*, Nachdruck Darmstadt 1969, s. 145 i 162.

³³ J. Höffner, *Christliche Gesellschaftslehre*, dz. cyt. (przypis 5), s. 221.

³⁴ Tamże, s. 184.

³⁵ J. Höffner, *Kraft des Glaubens II*, dz. cyt. (przypis 1), s. 568–572.

³⁶ J. Höffner, *Christliche Gesellschaftslehre*, dz. cyt. (przypis 5), s. 195–217.

funkcję własności prywatnej w zachodnich społeczeństwach przemysłowych, przypomina o uniwersalnym przeznaczeniu dóbr i domaga się szerokiego tworzenia możliwości pomnażania bogactwa i własności³⁷.

W 1955 roku Höffner razem z profesorami Hansem Achingerem, Hansem Muthesiusem i Ludwikiem Neundörferem przedstawił kanclerzowi Adenauerowi projekt *Neuordnung der sozialen Leistungen* – *Nowy ład społecznych wynagrodzeń*, który stworzył podstawy wielkiej reformy rent z roku 1957. Odtąd Höffner był uważany za twórcę renty dynamicznej. Nawet „Der Spiegel” uznał jego wielkość w nocie pośmiertnej w roku 1987: *Dyplomowany i promowany ekonomista wcześniej zachęcał do udziału i współdecydowania robotników w tworzeniu kapitału, dla dopasowania rent do rozwoju gospodarczego oraz wyrównania rodzinnego dla rodzin wielodzietnych. Domagał się on własności mieszkania dla każdego i tak wysokich płac realnych, aby także mniej zarabiający mogli z tego coś zaoszczędzić*³⁸. Już w roku 1985, z sobie właściwą precyzją, wskazywał na zagrożenia dla stabilności społeczno-państwowego systemu wynagrodzeń z powodu kryzysu demograficznego: *Starzenie się Niemiec przyniesie skutki jak pełzająca rewolucja... Tzw. umowa międzypokoleniowa pomiędzy czynnymi zawodowo i rencistami zacznie się chwiać*³⁹.

Chrześcijańska nauka społeczna wywarła wielki wpływ na rozwój i wielkie przyspieszenie gospodarcze RFN w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych ubiegłego wieku. Tę prawdę podkreślał Höffner wielokrotnie⁴⁰. W latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych w centrum jego zaangażowania znalazła się obrona życia poczętego, godności i praw człowieka. Höffner poświęca się temu zadaniu w licznych wykładach, wypowiedziach i wywiadach⁴¹. W wywiadzie dla Katolickiej Agencji Informacyjnej z 21 lutego 1972 r. przypomina on nie tylko o obowiązkach państwa prawa w zakresie *ochrony życia ludzkiego za pomocą prawa karnego*, lecz także nie waha się nazwać aborcję morderem i wyjaśnić: *parlamentarzyści, którzy nie są gotowi chronić nienaruszalności życia ludzkiego, także nienarodzonego dziecka, nie są godni wybrania przez wierzą-*

³⁷ Tamże, s. 208–217.

³⁸ „Der Spiegel” 19.10.1987, s. 145.

³⁹ Joseph Kardinal Höffner, *Kirche und Arbeitswelt*, dz. cyt. (przypis 37), s. 10 n.

⁴⁰ J. Höffner, *Kraft des Glaubens II*, dz. cyt. (przypis 1), s. 514.

⁴¹ Tamże, s. 74–108.

cego chrześcijanina⁴². W liście do ówczesnego ministra spraw wewnętrznych Hansa Jochena Vogla, który został opublikowany w dzienniku „Die Welt” 15 września 1979 r., utrzymuje, że zabicie nienarodzonego człowieka *możemy nazwać mordem*⁴³. Prawo, które aborcję czyni bezkarną, musi *zredukować szacunek dla nienaruszalnej godności życia ludzkiego w publicznej świadomości aż do stanu krytycznego. To będzie się w przyszłości mścić, np. w odniesieniu do nienaruszalności życia nieuleczalnie chorych lub życia nienarodzonych, którzy cieleśnie lub duchowo są ciężko upośledzeni. Ochrona życia ludzkiego jest nienaruszalna*⁴⁴.

Höffner, *homo politicus* niemieckiego Episkopatu, nie unikał dyskusji na najtrudniejsze tematy. Starał się nagłaśniać propozycje pomocy katolickich ośrodków poradnictwa dla kobiet ciężarnych oraz osób znajdujących się w trudnej sytuacji. Fakt, że już w roku 1943 ratował Żydów jako proboszcz w Trewirze, uczynił z niego bardzo wiarygodnego świadka⁴⁵. Izrael uhonorował kard. Höffnera dopiero po jego śmierci 5 maja 2004 r., wpisując jego nazwisko wraz z jego siostrą Helene Hesseler na listę „Sprawiedliwych wśród narodów świata” w Yad Vashem w Jerozolimie.

Także z odwagą i kompetencją Joseph Höffner poświęcił się sprawom globalnym. W dyskusji na temat pokoju na początku lat osiemdziesiątych XX wieku ukazywał chrześcijańskie rozumienie tej problematyki, akcentujące miłość Bożą, jako punkt wyjścia wszelkich rozważań o pokoju. Z drugiej strony odważnie występował przeciw wszelkiemu pacyfizmowi. W swoim wykładzie *Problem pokoju w świetle wiary chrześcijańskiej*, wygłoszonym 21 września 1981 r. w Fuldzie w czasie jesiennego zgromadzenia Episkopatu Niemiec, oraz w swojej wypowiedzi *Sprawiedliwość tworzy pokój* z 18 kwietnia tegoż roku ostrzegał przed eskalacją przemocy konfliktów zbrojnych. W liście pasterskim z 14 września 1983 r. zachęcał swych kapłanów, pisząc, że modlitwy o pokój powinny zajmować centralne miejsce w życiu wspólnot parafialnych⁴⁶.

Wypowiadał się również na temat głodu w krajach Trzeciego Świata, przypominając o obowiązku solidarności. W podobnym duchu – jak później czynił

⁴² Tamże, s. 77 n.

⁴³ Tamże, s. 89.

⁴⁴ Tamże, s. 82.

⁴⁵ L. Roos, *Joseph Kardinal Höffner...*, dz. cyt. (przypis 17), s. 187 n.

⁴⁶ Tamże, s. 685 n.

to Jan Paweł II w encyklice *Sollicitudo rei socialis* (1987) – wzywał kraje bogate do podjęcia działań na rzecz pomocy ubogim i szukania bardziej sprawiedliwych rozwiązań. Kraje uprzemysłowione winny rozszerzyć pomoc na rzecz rozwoju, znosić protekcjonizm w swej polityce gospodarczej oraz zredukować wydatki na zbrojenia⁴⁷. Kraje uboższe winny wprowadzać reformy gospodarcze oraz społeczne⁴⁸. Etyczna perspektywa postrzegania problemów społecznych łączy się u kard. Höffnera z docenianiem roli reform gospodarczych, zgodnie z nauczaniem późnej scholastyki. Jest *zasługą wielkich hiszpańskich teologów XVI stulecia ukazanie znaczenia wolności oraz wzajemnej współpracy i wymiany między narodami*⁴⁹.

Wreszcie kardynał uczył, że człowiek winien czynić sobie ziemię poddaną, ale z *mądrością, umiarkowaniem, z zachowaniem szacunku dla natury*⁵⁰. A ponadto wyjaśniał, że teologia nie jest kompetentna w kwestiach technicznych. To jest zadanie nauk szczegółowych⁵¹.

Interdyscyplinarność chrześcijańskiej nauki społecznej

Dialog z naukami szczegółowymi był dla Josepha Höffnera zawsze – także jako biskupa – zadaniem centralnym. Już sam fakt poczwórnej promocji doktorskiej oraz habilitacji z teologii moralnej jest dowodem jego otwartości na różne dyscypliny naukowe. Także od swoich studentów wymagał, aby robili doktoraaty z ekonomii, co znacznie przyczyniło się do wzrostu reputacji wydziału nie tylko na terenie Niemiec, lecz i w całej Europie. Nawet jeśli dziś przedstawiciele tej dyscypliny naukowej nie podzielają jego wyjątkowych wymagań oraz opinii, że chrześcijańska nauka społeczna *nie jest jedną dyscypliną, lecz systemem, wzajemnie przyporządkowanych dyscyplin naukowych* i rozumieją ją jako samodzielną dyscyplinę teologiczną, to jednak dzielą zawartą w tym wyrażeniu intencję, iż chrześcijańska nauka społeczna integruje empiryczne wyniki badań ze spojrzeniem socjologicznym, filozoficznym i teologicznym. Najważ-

⁴⁷ Tamże, s. 519 n.

⁴⁸ Tamże, s. 518 n.

⁴⁹ Tamże, s. 515 n.

⁵⁰ Tamże, s. 584.

⁵¹ Tamże, s. 587.

niejszym zadaniem chrześcijańskiej nauki społecznej jest wprawdzie *badanie społeczno-metafizycznych, społecznych i społeczno-etycznych podstaw*, ale jest ona nieustannie zobowiązana do uważnego odczytywania znaków czasu (Mt 16,3). Z tego wynika zadanie krytycznej oceny, starannego rozważenia i uwzględniania empirycznych zdobyczy socjologii, historii społecznej, psychologii społecznej, nauk demograficznych itd.⁵²

Dzisiaj możemy powiedzieć, że ważnymi źródłami wiedzy dla chrześcijańskiej nauki społecznej są takie nauki, jak socjologia, ekonomia, politologia i prawo. Joseph Höffner doceniał te wszystkie dyscypliny i pod tym względem może być dla nas wzorem otwartości na osiągnięcia naukowe.

Teologiczny fundament chrześcijańskiej nauki społecznej

Piątym istotnym przesłaniem, które podkreśla Joseph Höffner w swej koncepcji chrześcijańskiej nauki społecznej, jest teologiczny fundament tej dziedziny wiedzy. Z pewnością broni on zawsze prawa naturalnego jako teorio-poznawczej bazy, bo *prawo naturalne które opiera się nie na konkretnej naturze tego czy innego człowieka, lecz [...] w tym co przystoi wszystkim ludziom w każdych czasach i kręgach kulturowych, do czego przynależą cielność, duchowość, osobowość, socjalność i bytowość*⁵³. Stara się rozwinąć specyficznie teologiczne kategorie, wychodząc właśnie od prawa naturalnego⁵⁴. Najgłębszym teologicznym fundamentem KNS jest – jego zdaniem – wcielenie Syna Bożego. Ponieważ *Słowo Boże przyjęło rzeczywiście ludzką naturę, weszło też w historycznie i społeczne warunki życia ludzkości, tak iż chrześcijanin, który zaniedbałby się porządku wiary dla życia publicznego, dopuszczałby się zdrady wobec Boga-Człowieka*⁵⁵.

⁵² J. Höffner, *Christliche Gesellschaftslehre*, dz. cyt. (przypis 5), s. 25.

⁵³ Tamże, s. 56.

⁵⁴ Tamże, s. 23.

⁵⁵ Weil „das Wort Gottes eine wirkliche menschliche Natur annahm, trat es auch in das geschichtliche und gesellschaftliche Leben der Menschheit ein, so daß ein Christ, der die Ordnungskraft des Glaubens für das öffentliche Leben brachliegen ließe, einen Verrat am Gottmenschen begehen würde”, tamże, s. 20.

We Wcieleniu Jezusa Chrystusa chrześcijańska nauka społeczna otrzymuje swe najgłębsze teologiczne źródło i dogmatyczny fundament⁵⁶. Ponieważ Bóg stał się człowiekiem i poniżył samego siebie, przyjąwszy postać sługi, stał się równy i to aż po śmierć na krzyżu (Flp 2,6–8), dlatego także Kościół powinien pochylać się nad wszelkim nieszczęściem i każdą nędzą świata – we wszystkich wymiarach i miejscach – w rodzinach i szkole, fabryce i parlamentach. KNS jest integralną częścią nauczania Kościoła⁵⁷, co oznacza, że jest ona niezwykle istotna w dziele ewangelizacji, jest pomocą dla każdego chrześcijanina w dziele świadectwa wiary, w wypełnianiu apostołstwa Bożej Miłości.

JOSEPH HÖFFNER'S UNDERSTANDING OF CATHOLIC SOCIAL TEACHING

Summary

This article was a reminder of the twentieth anniversary of the death of Cardinal Joseph Höffner, a great representative of Catholic Social Doctrine in Germany, who in particular for us Poles day, exactly 16 October 1987 went to the Father.

Joseph Höffner in his teaching strongly advocates against Communism and Socialism in all their forms and against Capitalism and Liberalism. Political theology and liberation theology are criticized by him because the changes appear in the same way as the social relations and evangelization and limit, given by the Savior, salvation to the temporal dimensions.

In contrast the Christian social teaching has four global function: defending human rights and dignity, speeches for peace of the world, the fight against hunger in the world and concern for the creation of the world, it means environmental commitment and obligation to shape the life of dignified human being. These tasks are devoted by Höffner as a researcher and a bishop.

Translated by Mirosława Landowska

⁵⁶ G. Gundlach, *Katholische Soziallehre*, w: *Staatslexikon*, wyd. 6, t. 4, Freiburg 1959, Szp. 919.

⁵⁷ Joseph Kardinal Höffner, *Kraft des Glaubens I*, dz. cyt. (przypis 1), s. 459.